

Sarrera orokorra

Bere bizitzako sasoirik onenean, euskal kantagintzaz herrigintza zerbitzatzea hautatu zuenean Maite Idirinek —1968an gertatu zen hori—, ordu arte zeraman lan-bizitza utzi eta orduan herrigintzan kantuz saiatzeak zeuzkan arrisku guztiekin horretan murgildu zen. Berehala ordaindu behar izan zuen aukerazko militantzia hura: «Espainiatik» korrika ihes atera beharra, eta «Frantzian» astero poliziaren bulegoetan aurkeztu beharra bi urtez, besteak beste, pairatu behar izan baitzituen. Eta zer motatako kantagintza egin zuen? Hasteko, urte haietan, munduan zehar piztu berria zen oldearen eraginari jarraituko ziona, baina, baita ere, euskalgintzan itsatsirik euskal kantagintzaren historia oinarrian zeramana. Eta munduan zehar, nongoak? Anitz tokitan ia aldi berean sortu zen kantuzko militantzia erreibindikatzaila, noski. Baina hurbileneko herrien influentziak jasotzen ziren lehenik, nahiz munduaren hainbat aldetan egunerokoari loturik sortutako kantu erreibindikatzailak lehenagokoak izan. Horrela, bada, Kataluniako Nova Cançó delakoari jarraituz sortuko zen Euskal Kantagintza Berria. Bereziki, 1961ean sorturiko Els Setze Jutges-ek emandako urratsak oso baliagarriak izan ziren Ez Dok Amairuren sorreran. Hona hemen Els Setze Jutges taldeko kideen izenak:

- Miquel Porter i Moix (2004an hila)
- Remei Margarit
- Josep Maria Espinàs
- Delfi Abella (2007an hila)
- Francesc Pi de la Serra
- Enric Barbat (2011n hila)
- Xavier Elies (2010ean hila)
- Guillermina Motta
- Maria del Carme Girau
- Martí Llauradó
- Joan Ramon Bonet
- Maria Amèlia Pedrerol
- Joan Manuel Serrat
- Maria del Mar Bonet
- Rafael Subirachs
- Lluís Llach

2007ko apirilaren 13an, taldekide guztiek urrezko domina jaso zuten Kataluniako Parlamentuaren eskutik katalan kultura errebalorizatzeagatik. Hala ere, azpimarra dezagun, euskal abeslariak eredutzat hartu bazuten ere Nova Cançó, ez zen bi mugimenduen artean harreman esturik eratu. Hona zer adierazi zuen Xabier Letek, harreman horretaz, bere garaian:

Asko hitz egin genuen haiekin kanta berriaren mugimenduari buruz. Harreman haren ondorioz beste kantari batzuk izan dizkiagu. Nolanahi ere, esango nitek sekula ez direla harreman estuak izan, sakonak pertsona artean bai, amistadeak sortu hituen, baina bi mugimenduen arteko harreman sakonik ez duk sekula egon.

Horrela, bada, mugimendu haren eztrandaz eragin zuen Ez Dok Amairuk Euskal Herrian. Eta berehala, Euskal Kantagintza Berriaren olatua norabide guztietara zabaldu zen: Bizkaian, Maite Idirin, Oskorri taldea (Natxo de Felipe abeslariarekin), Gontzal Mendibil eta abar; Ipar Euskal Herrian, Estitxu, Manex Pagola, eta azken horrek bultzatutako «Zazpiribai» eta «Ortziken» emankizun kolektiboek kantarien eta kantaldien loraldia ekarri zuten, Etxamendi eta Larralde, Niko Etxart eta abarrekin, eta Gipuzkoan eta Araban, Antton Valverde, Gorka Knörr, Urko, Amaia Zubiria eta abarrekin. Egoera politikoa arras aldatuko zen 1973an, ETAK Luis Carrero Blanco Espainiako gobernuburu eta militarra hil ondotik. Francoren diktadura azkenetan zegoen, ETAREN hedapen ideologiko eta kulturala gero eta handiagoa zen, errepresioak askatasun-egarria areagotu besterik ez zuen egiten, eta aldarrikapen politikoaren bozgorailu bilakatu ziren jaialdiak.

Euskal Herrian bezala, Galizian (Voces Ceibes) eta Gaztelan (Canción del Pueblo) ere sortu zen kantagintza berritzeko mugimendurik, Kataluniakoari jarraituz.

Latinoamerikan ere bazuten antzeko mugimendurik, Nueva Canción izenekoa, bereziki Txilen garatua. Orobat, eragin handia izan zuten Hego Amerikako hainbat kantarik (Atahualpa Yupanqui, Víctor Jara, Violeta Parra, Quilapayún taldea, besteak beste...). Baina oraino areagotik zetorren erauntsi hura. Izan ere, Bob Dylan zen orduko Mendebaldeko Europako gazteen erreferentzia nagusietakoa, eta Euskal Herria ez zen salbuespen; Ameriketako Estatu Batuetako folk berria eta protesta-abestiaren eragina zentsura guztien gainetik heldu zen gurera, gitarra soil batez gauza asko egiten ahal zirela erakutsiz. Horrela, bada, Bob Dylan, Pete Seeger, Joan Baez, Simon and Garfunkel eta enparauek arrasto sakona utzi zuten Euskal Herriko kantari berrien artean.

Eta Europako beste hainbat herrialdeetakoek (Georges Brassens, Jacques Brel, Tommy Steele, The Beatles, Domenico Modugno... eta abarrek).

Labur bada ere, Euskal Herritik so jarririk, harago ere eraman beharko genuke gure begirada. Ikuspegi historikora, alegia. Hasteko, Euskal Herrian, erritmoa sortu zela esaten digute; Madeleine aldira igaroz gero, Neolitoan sartzean bakarrik berriz heldu zela doinua. Eta musikaren hirugarren bilakaera, kolorearen asmatetarekin ailegatu zen, hitzarekin doinuaren mundua sortu baitzen. Eta hizkuntzarekin, kantua

eta melodia. Ikuspegi hau Euskal Herriari aplikatuta, hala ahozko nola instrumentuzko musikaren sorreran mugarri batzuk aipatuko ditugu: VII. mendean, Baskoniako Dukerriaren hastapentzat eman dezakegunarekin, bertsoak dauzkagu. 824tik (Eneko Aritzaren ordezkariaren garaitik) 1521era arte (Nafarroa menderatu arte) iraun zuen giro kultural horrek. IX. mendera artekoan, bada, euskal esentziarekin ados jarraitu zuen euskal musikak. IX. mendean kantu epitalamikoa sortu zen Iruñean. Mende berean aipatzekoa da Kalam euskal emazte abeslariaren kasua ere. IX. mendean gero, hala ere, kristautasunaren sarrerarekin, aldatzen joan zen aipaturiko giro hori. XI. mendean musika-kodexak sortu ziren Euskal Herrian ere. XII. mendean gero, trobadore eta kortesanoen musikak ere hor daude. XIII. mendetik aurrera, berriz, Erdi Aroko lanabes musikalak ageri ziren: biolak, bihuelak, salterioak, zedrak eta abar. Organo-joleak eta musika polifonikoa ere ageri ziren Nafarroan. Meza eta salmo-musikak Iruñean XV. mendearen bigarren zatian, beste guztien gainetik Antxietaren konposizio polifonistak aipatu behar ditugu. Eta ezin dugu aiantzi garai hartako herritar musika. Iruñea, Baiona, Tuter eta abarretako katedraletan dauden portadetan hainbat instrumentu ageri dira. Literaturak ere bere tokia du. Gogora ditzagun *Ahetzeko anderea* edo *Beotibarko kantua*, besteak beste. Eta musika eta hitzak baturik gugana heldu izan den kanturik zaharrena: *Alostorrea*, alegia. Aita Donostiak, berriz, XIII. edo XIV. mendekotzat eman zuen *Urtsuak zazpi leiho* kantua. Garai berekoa, gutxi gorabehera da *Berterretxeren kantoria* ere. Eta aro hori ixteko, bertsolariak aipatu behar ditugu: Antxo Etxelekuko, Aldo Gillen Ursuako, Garzia Txuri, eta abar. Eta txistulari eta atabal-joleak ere ez dira falta. Hauetaz guztiez zernahi zehaztasun aurki daitezke Jose Antonio Arana Martixaren *Música Vasca* lanean (Arana, 1976).

Aipamen laburtxo bat ere, bederen, zor diogu euskarazko lehen poemarioaren sortzaileari. Bistan da nortaz ari garen: 1545ean *Linguae Vasconum Primitiae* idatzi eta argitaratu zuen Bernart Etxeparez. Hain zuzen, Maitek, 1971n, Bartzelonan bizi zen J. M. Arrizabalagari Etxeparearen lau poema igorri zizkion, musika jar ziezaien. Eta hark musikaturikoa hartu bezain laster, Maite berehala hasi zen gauero kantatzen zuen Parisko Candelaria kafe-antzokian horietariko bat edo beste ematen. Azkenik, 1973an, Areatzako Oihartzunak taldearen laguntzarekin, 45 itzuliko diskoa argitaratuko zuen kantu haiekin.

Aipagarria, eta beharrez aipatu beharrezkoa da, halaber, 1820an Gipuzkoako Urretxun sortu eta berak egindako euskal kantuak bere gitarrarekin emanez Europa eta Hego Amerika korritu zituen Jose Mari Iparragirre. Hemeretzigarren mendean orobat, 1886an hain zuzen, kantu korala bultzatzea helburutzat hartuta, hasteko Bilboko Orfeoia, eta urte bereko abuztuaren 3an, Bilboko Korala Elkarteak sortuak izan zirela adieraziko dugu, horrela euskal musikaren ezagutza eta zabalpena egin nahirik.

Hogeigarren mendean euskal koral eta orfeoiaren hedapenak mugagabeak izan ziren Euskal Herri osoan. Maitek berberak ahots- eta musika-formazioaren

lehen ikasketak Ugaoko Elizako koralarren bidez egin zituen. Gero Ugao Herriko Koralean, Bilboko San Anton elizako koralean, eta, Baionako Udalak babestuta, Javier Bello-Porturen zuzendaritzapean sortutako koraletan aritu zen Maite, hots, Choeur du Pays Basque-Xaramela-n, zeinetan Maitek lehendakari izateaz gain ahots-kultura erakasten baitzien koraleko beste kideei. Gehitu dezagun, Loiolako Musika Erromantikoaren kariatara, hamaika urtez, Javier Bello-Porturen gidaritzapean, hainbat kontzertutan, nola bakarlari gisa hala koraletan, partaide izan zela Maite. Eta UEUn, udako ikastaroetan kantua erakasten jardun zela, hainbat urtez. Azpimarra dezagun, ohartxo gisa bada ere, Flandriako Mechelen-en ere, hango koralarrekin, kontzertuak eman zituela.

Mechelen (Flandria), 1983.

Eta sarrera hau amaitzeko adieraz dezagun Manuel Lekuonak, 1894an Oiartzunen sortuak, XX. mendean bertsoaritzaren planteamendu zientifiko bat egin zuela, geroztik bertsoaritzan iraultza ekarriko zuena, noski. Honela agertu zuen Iñaki Muruak gertakari hori, On Manuel Lekuonaren omenaldian, 2012ko azaroaren 7an, Oiartzunen:

1930ean Eusko Ikaskuntzak Bergaran antolatu zuen kongresuan, Manuel Lekuonak, hitzaldi gogoangarria eskaini zuen herri poesiaz. Eta hantxe esan zuen bertsoaritzaz ez zela tabernako kontua bakarrik, herriaren ahotsa ere bazela. Eta datu asko eman zituen frogatzeko barne legeak zituen kultur tradizioa zela, hainbeste loriatutako koplak zaharren testuinguruarekin estuki lotuta. Ezaugarrien artean aipatu zituen

formen perfekzioa, irudien mugimendu azkarra, elipsi eta adierazmolde hunkigarriak, denbora eta logika berezia, erritmoa baliabidetzat hartuta logikaz gaindiko loturen bidez kohesionatuak irudi poetikoak sortzeko gaitasuna. Horrezaz gain, mezu nagusia bertsoaren amaieran ematea, hainbat errimako estrofa... Bertsolaritzaren ikerlariak askotan azpimarratu duten bezala, Lekuonak, hitzaldi hartan, bertsolaritzaren azterketa zientifikoaren oinarriak jarri zituen.

1. Maite Idirin Atahualpa Yupanqui etxeratzen

Maite Idirinen grabaketetan, bere kantugintzaren hasiera-hasieratik, euskarazko kantuek lehentasuna izan zuten. 1968ko santakruzetan, Zeberion, taula gainera bertsolarien alboan atera eta euskal kantu pare bat abesteko aukera eman zioten. Urte bereko santiagoetan, Zeanuriko Ipiñaburu auzoan, beste kantaldi bat egin zuen, Gorbeiak bere ahots zoliaren oihartzuna zabaltzen zuelarik. Ez zen denbora anitz hasia zela gitarra jotzen ikasten ere. Zertxobait bazekien, bada, lehen aldiz taula gainera atera zenean, eta horrela bere gitarra erabili zuen lagungarri.

Harridura eta poza eragin zituen entzulerian, eta ez bakarrik entzulerian, baita emanaldia soeztatzera espresuki joana zen Bilboko Cinsa argitaletxe berriaren ordezkariaren baitan ere, taula gainetik jaitsi orduko, Maiterengana hurbildu eta besterik gabe Cinsarekin disko bat grabatzeko proposamena egin baitzion. Eta dena hain laster abiatu zen, non urte bereko Durangoko Azokan, hots, elizpeko sarrerako klaustroan, 1968ko abenduan, aurkeztu baitzen Maiteren lehen disko hori. Atahualpa Yupanquiren lau kantuk osatu zuten Maiteren diskoa, Txabi Villaverde gitarra-jotzailearen laguntzarekin, Bilboko ostatu bateko gela xingle batean grabatua. Zergatik Atahualpa Yupanquiren lau kantu? 1968ko urte hartan Bilboko Buenos Aires antzokian, aste santuz, leporaino jendez beteriko aretoan, Atahualpa Yupanquiren kantaldi arrakastatsua liluraturik entzuna zuelako. Maitek berberak, horrela, lau kantu hautatu, eta, laguntzarekin euskaratuz, grabatzea erabaki zuen. Eta oro berehala eta fite egin behar zenez, bi abesti, hots, *Viento, viento / Aize, aize* eta *Camino del indio / Indioaren bidea*, Paulo Iztueta eman zizkion euskaratzeko, eta *Piedra y camino / Arri ta bide eta Yo canto por los caminos / Bein batez* Gabriel Arestiri. Ikus daitekeenez, Gabriel Arestik, itzuli ordeztu, bere poema propioz biderkatu zituen Atahualparen hitzak.

Nor ziren urte hartan Gabriel Aresti, Paulo Iztueta eta Txabi Villaverde?

ATAHUALPA YUPANQUI (1908-1992)

Buenos Aires probintziaren ipar-ekialdean, Pergamino barrutian, 1908ko urtarrilaren 31n sortu zen, Hector Roberto Chavero izena eman ziotelarik. Horrela, bada, geroago Atahualpa Yupanqui izen artistikoa hartuko zuena aita kriolloaren eta ama euskal jatorrikoaren semea dugu. Aita, Jose Demetrio Chavero, 1878ko abenduaren 21ean jaioa, Bernardino Chavero eta Patricia Lencina kitxua odoleko kriolloen semea zen,

bost haurretariko azkena. Atahualparen aita, gautxo nomada zen, handia eta argala izaki, edaten eta erretzen ez zuena; gitarra jotzea eta irakurtzea maite omen zituen eta zaldien hezitzaile bezala deskribatzen digute. Ezkondu ondotik, hirugarren kategoriako trenbideetako langile izanik (kategoriaz eskasena), geltoki bateko buru bilakatu zen. Lanbide berriak anitzetan aldatzera behartu zuen; ondoan sendi osoa eta liburuz beteriko bi kaxa zituela berekin, honantz eta harantz mugitzen omen zen. Ama, Higinia Carmen Aramburu¹, 1885eko urtarrilaren 11n Chivilcoy-n (Buenos Aires probintzian) sortua, Regino Aramburu eta Rosario Guevararen alaba zen. Jose Chaverorekin (hartaz Atahualpak *Campo, camino y amor* izeneko poema idatzi zuen, gero Astor Piazzollak musika jarriko ziona) ezkontzean, sendi sortu berria Francisco Maderon, Pehuajó-n, bizitzen jarri zen. Atahualpak sarritan aipatu zuen bere euskal jatorria, «lauhazka dabil nire odolean» idatziz, eta baita beste esaldi honekin ere: «Kriollo eta euskaldunaren semea naizenez, nire odolean daramatzat mestizoaren isiltasuna eta euskaldunaren irmotasuna». Bere ama miresten zuen, samurtasuna dariola aipatzen zuen, eta bere bizitzan zehar etengabe presente egon zena; behin eta berriz adierazten zuen euskal jatorrikoa zela, besteak beste esanez erroak Gipuzkoako Adunan zituela. Gainera azpimarratzen zuen aitaren abizenak ere euskal lurreko jatorria duela: «Chavero ere euskalduna zen Atahualpak zioenez, eta Xabero idatzera ailegatu zen, hots X-rekin, 1860 urtera arte, Ximena edo Xabier bezala, alegia. Chaverotarrek Iruneko jatorria zutela zioen. Bere aitona Bernardino zela, eta kitxua hizkuntza hitz egiten zuela...». Are oraino, bere amaren abizenaz argibideak ematen zituen, esanez: «Aran hitzak, euskaraz 'ibarra' adierazten zuela, alegia». Maitasuna jarioz, Don Ata deitzen ziotenak, beti arbasoen lurra zapaltzeko gogoia presente ukan zuela ere bazioen. Harago beste hau ere bazioen: «Nire ama euskalduna zenez, beti nire aitona Regino etorri zen tokira, bera gipuzkoarra zen, hurbildu nahi izan nuen». Panpara joan eta ardiak eta behi batzuk haztera dedikatu zen: «Nik neuk hainbat aldiz, nire barrenean, euskal irmotasun hori sentitzen dut, bereziki zorigaitzen aitzinean aurkitzen naizelarik...». Noizbaitekoan, Donostiako Victoria Eugenia (1968) eta Bilboko Buenos Aires antzokian (1968) abesteko unea ailegatu zitzaion, eta egin zuenez geroztik, euskal lurraldetik ibiltzea gustatzen zitzaion, nor zen aditzera eman gabe bertatik mugituz. Handik eta hemendik ibili ondoren, ondorio hau atera zuen: «Euskal Herria kurritzean paisaiak liluratzen nau, pinua, itsasoa eta mendia, hori zen nire amaren aberria eta nigan emozio sakon bat jabetzen zen;adore-egoera horretan bizi nintzela *Madre Vasca* deitu nituen bertso batzuk konposatu nituen». Musika, Don Atak agertzen zuenez, euskal doinu tradizional batena da, hots, *Oinazez* (samintasunez eta penaz) izenarekin Aita Donostiak berreskuraturiko lanarena. Hona hemen Atahualparen bertso haiek:

1. Ikus Velez de Mendizabal-en (2003) artikuluko oin-oharra: Higiniaeren bilobak dioenez, bere amonaren abizena HARAN zen.

Qué nombre tendrán las piedras
que la vieron caminar
a mi madre cuando niña,
o pastorcilla quizás.

El árbol a cuya sombra descansó
¿dónde estará?
¡qué bueno si lo encontrara
para rezar o llorar!

He de llegar algún día
en tierra vasca a cantar. ¡Ay madre!
Desde muy lejos
en mis coplas volverás.

Tu sangre dentro de mis venas
como un río crecerá
y el viento, que es generoso,
su árbol me señalará.

Qué bueno si lo encontrara
para rezar o llorar.

GABRIEL ARESTI (1935-1975)

Gabriel Aresti euskal idazle, itzultzaile eta poeta bilbotarra izan zen. Bere idazlanak proteiforme izanik ere, poesiak ospe berezia eman zion. Poesia sozial eta iraultzailea idazten saiatu zen. Horrela, langile eta jende txiroaren ordezkari bilakatu nahi izan zuen. Frankismo-aroan injustiziaren forma desberdinak kondenatu zituen.

1957an Euskaltzaindiko langile izendatu zuten. Aldi berri baten barruan, euskara batuaren gurasoen artean koka dezakegu, Koldo Mitxelena, Luis Villasante eta Txillardegia euskalariekin batera. Hasiara haietan euskal idazleek erabili zuten *Euskara Batuaren Kutxa* bezalako lanen egilea izan zen, eta batasunaren hastapenetan hiztegi eta morfologia batu bat proposatu zituen. Garai hartako eztabaida gogorretan parte hartu zuen euskara batuaren aurka zein alde zeudenekin. 1960an Bilboko idazleak *Maldan behera* poema kaleratu zuen, eta garaiko euskaltzain batzuen ildoari jarraikiz, erdialdeko euskara eredutzat hartuta idatzi zuen, gerora euskara batua izango zenaren molde oso antzekoan. Ibon Sarasolak hauxe dakar berari buruz:

Gabriel Arestiren eragina aipatu behar dut puntu honetan. Bere *Maldan behera*, 1960an, hau da, Euskaltzaindiaren batzarra baino zortzi urte lehenago publikatu zena hain zuzen, euskara batuan idatzia dagoela esan daiteke, xehetasun bat gorabehera. «Profeta» lan hori bere liburu ospetsuarekin, lau urte geroago argitaratu zen *Harri eta Herri*ekin biribildu zuen. *Harri eta Herri* izan zen euskara batua eraiki genuen belaunaldiko idazle askok euskara batuan irakurri genuen lehen liburua. Gure lehen euskal liburua h-a normal erabiltzen zen liburu bat izan zen. Liburu hori 1964an argitaratu zen Baionako Biltzarreko proposamenak baino urtebete lehenago.

Eubako pasiotarretan kantaldia (1968ko urria).

1964an, gaur oraino poema-liburu adierazgarri izaten jarraitzen duen *Harri eta Herri* argitara eman zuen. Bertan Arestik arras gogoko zituen gaiak lantzen ditu, hots, proletariotza, justizia soziala eta nazioa. Besteak beste, azpimarragarria da *Nire aitaren etxea* poema, bost poemaz konposatutako bilduma honetan nabarmentzen dena, hain zuzen. Patxi Oroz Arizkurenen aburuz, mundu osoan zehar gehien itzuli izan den poema profanoa da: 740 bertsio aurkitu ditu. Maite Idirinek berak ere poema horren bertsio kantatua, grabatua eta argitaratua du. Eta lehena izan zen kantatzen, 1970ean J. M. Arrizabalagak prestatu zion bertsioan.

Muxikan, Balendin eta Kepa Enbeitarekin (1968).

Baina Arestiren poemekin kantugintza ikusgarria egin duena Oskorri dugu. Oskorri sortu aurretik ere, bere kide fundatzaileek aspaldiko harreman sakona zuten Gabriel Aresti poeta handiarekin; haren etxea, ia arratsaldero luzatzen ziren hitz-aspertu naroetan, ideia eta proiektuen lantegia izan zen. Gabrielen influentzia ukaezina ez da soilik kantetan nabari, baizik eta baita Oskorrik, gerora, historikoki garatuko zituen arlo diferente gehienetan ere. 1971ko martxoaren 25ean Oskorrik Deustuko Unibertsitateko Paraninfoan estreinako kontzertua egin zuen (berriki, orduko entzule batek gordea, agertu da egun hartakoaren grabazioa). Lehen kantaldi hartan Arestiren kantu ugari entzun ziren, baina ez ziren falta izan beste poeta garaikide batzuk, ezta gure klasikoak ere (tartean Bernart Etxepareren poema batzuk, Arestik berak sotilki eguneratuak), tradiziozko kantuak, Oskorrikideek berek ondutakoak, Gabrielelek gomendaturiko herri-bertsolari gorenak..., arlo horietan guztietan Arestiren itzala presente da. Hastapen horietatik abiatuta, hurrengo urteetan ere hainbat eta hainbat kantu berri ondu zituzten elkarrekin, betiere Arestiren aldarteaz eta umorez, 1975ean Gabriel zendu arte. Poetaren heriotzaz geroztik, harekiko lanak hainbat diskotan plazaratu ziren, plazaratu ere zabuka zebiltzan zirkunstantzia eta zentsuraren arabera, noski; horrela, bada, 1975eko bukaera aldera eta 76ko erdialdera argitaratu *single*etan, edo 1976 bereko amaieran editatu zen *Gabriel Arestiren oroimenez* delakoan; 1977ko *Mosen Bernat Etxepare, 1545* hartan; 1979ko *Oskorri* izen soilezko orduko LP bikoitzean munduratuak; eta azkenik, zentsurak luzaz bahiturik berandutuak

baina 1981ean ... *eta Oskorri sortu zen* titulupean bildu zirenak. 30 urte luze pasata, 2013an, Oskorri iturburuetara itzuli eta Gabriel Arestiren errepertorioa nahiz berak inspiratu edo ukitu kantuak taularatu zituen. Egoki ematen zuen, nostalgiarik gabe baina, aspaldiko errepertorioa errepasatzeak. Alde batetik, bene-benetan, ez delako munduan kristaurik izango erraietatik sortu kantu zahar haien benetakotasuna eta egiatasuna ukatuko duenik, bai eta, bestetik, orduan ere izugarrizko gaurkotasuna zutelako. Beraz, Oskorri gogotik birsortu eta bizkortu zen, formazio klasikoan, era akustikoagoan. Hura izan zen beterano askori ostera giharrean hunkitzeko manera, eta gazteei Aresti ezagutarazteko modu ederra. Ez dugu dudarik egiten Gabriel bizitan eta bisitan izan genuela, eta nolabait gazteturik atera ginela ospakizunetik.

Muxika (1968).

PAULO IZTUETA

Berastegin sortua, 1941ean. Tolosa eta Areatzako sakramentinoetan apaiz-karrera burutu zuen. Erroman, Filosofian lizentziatu zen Angelicum Unibertsitatean (1967). Bere lehenengo pausoak euskal munduan *Arnas* aldizkariaren inguruan izan ziren; baita *Jakin* aldizkarian ere, hain zuzen, 1960ko hamarkadan.

Ez bakarrik idazle, irakasle eta ikertzaile bezala, kultura-eragile bezala ere ibilbide luzea du egina. Orain eta hemen, hasteko, gauden urtean kokatu nahi dugu. Hasteko, esan bezala, gaztetan, Areatzako sakramentinoen *Arnas* aldizkaria zuzendu zuen sei urtez (1958-64). Areatzara joan zen urtean sortu zuten, hain zuzen, eta horko eragileetako bat izango da. Aldi bertsuan, *Jakin* aldizkariko lankide ere bazen. Paulok sintesi-lana egiten zuen, bertan parte hartzen zutelarik beste ordena

erlijioso batzuetako hainbat lankidek ere, hala nola Urretxuko ikasle pasiotarrek *Laiaketanekin*, Oñatiko agustindarrek *Ereinekin*, Begoñako karmeldarrek *Gogozekin*, Oliteko frantziskotarrek *Gure Izarrarekin*. Belaunaldi hori izan zen alfabetatzearen eta euskara batuaren sozializazioa ekarri zuena. Izan ere, 1950-1968 epealdian zehar, orotara 495 ikasle gaztek hartu zuten parte ekintza kolektibo horretan eta belaunaldi hori izan zen jadanik abian zen euskalgintzari aupada eman ziona, hats berria. Ekarpene horren berri «Eliz ikastetxeetako aldizkariak» lanean ematen da (Iztueta, 1981a).

Areartzako Eskolastikaduan egindako sei urteko epealdian (1958-1964) egin zituen zuzeneko ezagutzak aita Santi Onaindiarekin, Jokin Zaitegirekin, Juan San Martinekin eta beste hainbat euskaltzale garaikidarekin, gerra aurreko belaunaldiarekiko loturari eutsiz. Areartzako sakramentinoen *Arnas* eta Arantzazuko *Jakin* aldizkarietan argitaratutako artikulu batzuk ere badira, eliza-ikasketak egiten jardundako garaikoak, nolabait sail erdifilosofiko erdiliterario, erditeologikoan sar litezkeenak, existentzialismo-kutsukoak. Euskaraz argitaratzen zen ia guztia irakurtzen zuen. Dena den, ez zen asko argitaratzen zena.

Artikulu horiek, kezka ideologikoekin batera, luma trebatzeko ardura ere berekin zeramaten. Erdaraz alfabetatuak izan ginenok urrats hori eman beharrean geunden, euskara goi-mailako kulturaren trebatzeko. Garai hartako pedagogia erlijiosoaren eskakizun nagusietako bat zen hori, pastoralgintzan oinarritzen zena. Dozena bat artikulu edo, jite horretakoak izan ziren. Orduko lanetatik bat aipatzekotan «Sokrate aurreko filosofia» izeneko saioa izango litzateke hori, Jakin-ek *Filosofia*ren *kondairan* argitaratua (Iztueta eta Oiarbide, 1965: 9-44).

Bere garaiko beste hainbat bezala, kezkatua zegoen euskararen egoerarekin eta gizarte-inguruko beste hainbat arazorekin. Garaiko idazle eta euskaltzaleekin harremanak izan zituen, batzuekin irakurketen bidez, Koldo Mitxelena, Txillardegia, Gabriel Aresti eta Krutwigen kasuan bezala, eta beste batzuekin aurrez aurre, Jokin Zaitegi, aita Santi Onaindia eta Juan San Martinen kasuan bezala. Beti giro existentzialistaren barruan. Poesian ere aritu zen. *Olertin* argitaratu zituen poesia labur batzuk. *Baten pasadizuak* poema luzeagoari Koldo Mitxelenak eman zion sarbidea *Eganen*, 1962an. *Mailuarekin* poemarekin lehen saria irabazi zuen, 1966an Donostiako Atracción y Turismo-k antolatutako lehiaketan. Horko zati batzuk Juan San Martinek argitara eman zituen *Uhin berri* (1964-1969) izeneko bilduman (San Martín, 1969: 77-81).

TXABI VILLAVERDE (1940-2015)

Txabi Fernandez-Villaverde de Solozabal musikari ospetsua sortzez Portugaletekoa zen. Iada etxean, haur zela, pianoa eta gitarra aurkitu zituen. Gaztaroko lehen urteetan, herriko lagun batzuekin musika-saioetan saiatu zen. Baina, bere artista-lorpena Robles-Arangiz anaiekin aurkitu eta gero sorturiko Soroak taldeak ekarri

zion. Hemezortzi urte zituen, hain zuzen. Gisa horretan sortutako taldeak Euskal Herriko historian zegoen giro musikala irauli zuen. Lehen aldiz, Euskal Herrian pop-rock musika egingo zuten, eta horrekin aitzindari bilakatuko ziren hainbat arlotan, eta guztien gainetik kantatzen zuten errepertorioa euskarazkoa izatean, alegia. Euskara, lehen aldiz, abesti modernoarekin egokitu zuten, nola abesti beltz espiritualekin, hala «country» amerikar musikarekin, edo/eta berritzaile zen estiloan erabilitako euskal folklореaren bertsioekin, eta gero Euskal Kantu Berria deituko zenaren lehen eragile bilakatuko ziren. Lortu zuten arrakasta kategorikoa bilakatu zen, nahiz eta batzuentzat heresia izan espainiar jatorriko gitarra batekin euskal kantuak laguntzea, Txabik egiten zuen moduan. Irratietan bezala telebistan hainbat parte-hartze izatea lortu zuten, eta beren lehen diskoen ondoren, Columbia argitaletxeak fitxatu eta Alhambra sailean argitaratu zuen haien lehen EPa, 1960. urtearen hasieran.

Horrela, bada, Txabik 1959an Bilbon zegoen lehen gitarra elektrikoa erosi zuen eta lehen «pop» jole bilakatu zen gure artean. Gisa horretako bere lehen bi diskoak 1962an argitaratu ziren, Jose Torregrosak eta bere taldeak lagundurik, eta rock, fox, kalipso eta baladez konposatutako erritmoak eman zituzten. Sekulako arrakasta lortu zuten. Ondotik, 1962. urtearen erdian, eta orain beste argitaletxe batentzat, disko berri bat argitaratu zuten euskaraz abestutako gai tradizionalekin. Baina berehala taldea desegin zen, zeren partaideetako biren parte-hartze politikoak Iparraldean errefuxiatzera eraman baitzituen. Eta horrekin taldea desagertu zen. Desegitearen ondorioz, Txabi, han-hemen saio desberdinak egiten saiatu zen iraupenari so, eta Crazies-ak sortu zituelarik egoera berri bat gorpuztu zitzaion.

Dena dela, Txabi Villaverdek eta Robles-Arangiz anaiek —Ugutx, Irkus eta Iker ziren hasieran— 1963an argitaratu zuten diskoko sei abestietako bat V. Youngen abesti baten bertsioa izan zen. Gerorago, ordea, berehala, lau abeslariz osatutako Soroak heldu zen, hots, Alatz, Iker, Ugutx eta Irkus Robles-Arangiz anaiek osatu zutena. Eta, noski, Txabi Villaverde zuten beti gitarran.

CINSA argitaletxeak, Bilbon, 1968an argitarara emandako lau abestiko Maite Idirinen lehen diskoa.

KANTAZ KANTA I: LETRAK ETA MUSIKA PENTAGRAMETAN EMANAK**HAIZE HAIZE**

Atahualpa Yupanqui
Itzultzailea: Paulo Iztueta

Haize, haize, ekar neri euria
haize, haize, kanta neri kanta
lantzen dodan lurra
lar triste dago,
su bizitan dago nire bihotza.

Nekazariak pentsetan dau
bere lur pobretan
ez daukela zer jana
bere semeentzat (bis).

Nere lau behitxoak,
nere zazpi artxoak, ai!
norantza goaz, ene!

Nere lur maitea,
nere pauso hila, ai!
norantza goaz, ene!

Sinismenitsuak hil gura gaitu (bis).
Haize, haize, bil itzazu lañoak.
Haize, haize, egin negar zeruak.
Entzun artzaiaren otoieta, arren.
Ibarreko haize, freskotu nazazu.

Bere haurtzaro eta gaztaroa oroitzuz, Yupanquik Argentina zabaleko hainbat probintziatako pertsonaia ezagunak, musikariak eta poetak aipatzen ditu, haren eta honen kontakizunak eta poemak jasotzen, betiere —eta batez ere—, gai horiei buruzko azalpen sakona emanez.

HARRI ETA BIDE

Atahualpa Yupanqui
Hitzak: Gabriel Aresti

Herria dago negarrez,
beti penetan.
Ez dago zergaitik jarrai, ama,
trantze honetan (bis).

Euskara galduko bada
erderagaitik,
galdu naitean betiko, ama,
ni berarekin (bis).

Bizi gaitezán beti bakean,
alkar maite eta aditze, ama,
eder batean (bis).

Negarrez jarraitutzeko
ez dago lotsa.
Herriari eman behar, ama,
diot bihotza (bis).

Bizi gaitezán beti bakean,
alkar maite ta aditze, ama,
eder batean (bis).

Argentinako musikako kanturik ederrenetako bat da. Bere herriaren gain ezarrita zegoen debeku ofiziala altxatu zenean, Atahualpa Yupanqui bere kontzertuak eta grabazioak ezagutzera ematen hasi zen, horietan ohiko gaiak landuz, herri xehearen penak, besteak beste hemengo hau.

BEHIN BATEZ

Atahualpa Yupanqui
Itzultzailea: Gabriel Aresti

Aitari itandu neutsan
jainkoaz zer zekian.
erantzun eustan serio:
«Ixil zaitez bakean».
Lan tokian hil zen aita
apaiz-mediku gabe;
enterraturikan ez da
kurutze baten jabe.
Langilearen odolaz
aberastu dirade.

Kantatzen dot bidez bide,
hau gure kartzel hotza.
Edonundik entzuten dot
harriaren abotsa.
Ez dau agintzen Jainkoak
inoren faboretan,
barrutik bota daigula
txistua odoletan (bis).

Baso handitan anaiak
ez dau ikusi lora bat;
obruaren bizia
bizi gorri gogor bat.
Pobren Jainkoa ona da
askotxoren nahian,
baina beti bazkaltzen dau
ugazabaren mahaian (bis).

Maisu-lana Yupanquirena, zalantzarik gabe piezarik onenetako bat gaztelaniazko egilekideen artean. Oihartzun dramatiko zantzitako konposizio zoragarriak sortzeko gaitasuna erakusten du, zeinetan gizarte-salaketa gogorrenak airatzen baititu, beti aurrean duela sufritzen duenaren mina. Hain da sentikorra bere hitz musikatua, ezen gauza da eguneroko gauza txikietatik abiatuta bizi-estampa hunkigarriak marrazteko. Kantu honetan fedez da galdera. Jainkoari begira, non bizi den galdetzen dio. Non ez daki, baina bai ez dela aurkitzen pobreak bizi direnen erreinuan.

INDIOAREN BIDEA

Atahualpa Yupanqui
Itzultzailea: Paulo Iztueta

Harrizko bide baten
bardinazko da indioaren arraza;
indioaren bidexkak
elkartzen ditu izar ta ibarra (bis).

Eguzki, ilargia
eta nere kantuak
musu bana itxi eben
zure harrizko bidean.

Herriaren argia
mendian ilundu baino lehen,
nere aberri zaharra
betik gorantza igon zen nekezka (bis).

Kantan dago gitarra,
gau baketsuan larriminduta;
bainan badaki nor den
indioari deika dagon andrea (bis).

Basoan kantari,
errekan negarrez,
gauaz loditzen da
indioaren pena.

Gitarraren negarra
entzuten da landa zabalean,
ta bidexkak diñosku
zergatik bizi garan bakarka (bis).

Kantu hau Yupanquik 1920. urtearen inguruan idatzi zuen, baina ez zen musikatua izan 1936. urtera arte. Bere lan ezagunetako bat da, gehien aztertua izan den horietako bat, klasikotzat jotzen direnetakoa Argentinako musikan. Bertako indioen bizi-urratsak deskribatzen ditu adierazpen liriko batez, mendietan zehar kantatuz, erreketan oihukatuz. Argentinako landa-munduko indioen bizimodu penosoak deskribatzen du, hiri-bizitzarekin kontrastean emana. Handik eta hemendik joan-etorrian ibili ondoren, herriz herri, mendiz mendi, zelaiz zelai, poema hori ondu zuen eta musikatu, artean 18 urte baino ez zituelarik. Indio horrek bere izena zuen: Anselmo, gaztetan bezala zahartzaroan lagun mina izandakoa.